

HALİKARNAS BALIKÇISI **mavi sürgün**

Balıkçı'nın yaptığı düzeltme ve uyarılarla hazırlayan:
Şadan Gökova

KENDİNE AİT BİR CENNET

Edebiyatçıların pek çoğunun otorite ile başı derde girmiş, sözlerin kanatlarıyla uçmak isteyen yazarlar ve şairler aileden devlete, okuldan askerliğe kadar her türlü otorite dizgesine, hatta simgesine başkaldırmışlardır. Vazgeçemedikleri bu tavır onları zaman zaman hapse, tecride, yasaklanmaya, hatta idama götürdü. Çara, krala, padişaha, kiliseye, orduya, hükümete karşı başkaldırı pek çok öncünün yaşam biçimi oldu.

Abdülhamid devrinde iki büyük paşa ailesi vardı İstanbul'da. Abidin Paşalılar ve Şakir Paşalılar. İki güçlü aile de sanatta düşkündü, ikisinden de ünlü ressam, şairler, müzisyenler çıktı. Abidin Dino Paris yıllarımızda öteki aileden bahsederken, o muzip gülümsemesiyle, "Şakir Paşalılar biraz tuhaftır doğrusu!" derdi. (Harika Çılgınlar hakkında, aynı aileden Şirin Devrim'in anılarını okuyunca Abidin Paşalı'ya hak vermemek elde değil doğrusu.)

Çöken imparatorluğun aydınlarının çoğunda vardı bu çılgınlık. İnsanın nasıl öldüğünü kayda geçirmek için bileklerini kesen ve son nefesine kadar her dakikayı not eden Beşir Fuad'dan tutun da kaçırılma korkusuyla demir kafes içinde uyanlara, dünyanın birçok köşesinde bedenlerini kurşunlara siper edenlere kadar her türlü çılgınlık vardı o kuşaklarda. Bu

açından 19. yüzyıl sonlarındaki Rus nihilistlerine çok benzerlerdi ama ne yazık ki o ülkede olduğu gibi romanları yazılmadı bizde.

Dönelim Cevat Şakir'e.

Baba ve devlet otoritesine karşı çıkışın en dramatik safhalarını yaşayan bu tutkulu gencin yaşamını yine büyük bir otorite değiştirdi. "Hapishanede İdama Mahkûm Olanlar Bile Bile Asılmaya Nasıl Giderler?" adlı yazısından dolayı hapis cezası aldı, sonra bu ceza sürgüne çevrildi ve Cevat Şakir'i zor gidip geline ücra bir kıyı kasabası olan Bodrum'a sürgüne gönderdiler.

İşte bu sürgün Cevat Şakir'in yeniden doğuşunun ve kendine ait, özel bir cennet yaratmasının ateşleyicisi oldu.

Deri değiştirir gibi, adı dahil eskiye ait ne varsa üstünden attı, Halikarnas Balıkcısı adını aldı, Anadolu'nun eski ve görkemli uygarlıklarıyla bütünleşti; Ege'nin tuzu, yarımadanın emsalsiz koyları, mandalina bahçeleri ve adalardan Aiolos'un nefesi gibi esen rüzgârlarıyla bir Dionysos esrimesine kapılıp gitti.

Bir yandan da Bodrum'un balıkçılarıyla, süngercileriyle ve el emeğiyle geçinen herkesle dost oldu. Dünyayı onlara tanıtırken, Bodrum'u da dünyaya açtı.

Mademki hayat onu bir cehenneme sürüklemişti, o da bu yeni mekânda cehennem kapılarını kapatacak ve kendisi için bir cennet yaratacaktı.

Bu açıdan dünyadaki sürgün yazar örneklerinin tam tersi bir durum ortaya çıktı. Halikarnas Balıkcısı adıyla yeniden doğan adam, masallardaki balıkçılar gibi ağdan, her dileğini yerine getirecek bir peri kızı çekti. Daha doğrusu Karya prenseslerinin ilhamını, Mausolos adına yapılan yas anıtını, Giritlilerin göç hikâyelerini, vurgun yemiş süngercilerin anılarını özümse-di. Bunları o coşkun kişiliğiyle yoğurarak ortaya yepyeni sanat eserleri koydu.

Düşünce alanında da Türkiye'nin kimliğini antik uygarlıklara bağlamak gibi, tek başına durumu açıklamaya yetmeyecek ama mutlaka kimliğimizin oluşmasında yeri olan unsurları ortaya çıkardı. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki "Eski Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarını miras olarak benimsemek" anlayışına denk düşüyordu bu tutum. Atatürk'ün yeni kurulan Cumhuriyet bankalarına Eti, Sümer gibi isimler koymuş olması bile bu tarihsel tutumu anlatmaya yetiyor. Cumhuriyet'in dayandığı tarihi temel Orta Asya Türklüğü değil, Anadolu'da mirasçısı olduğumuz eski uygarlıklardı.

Halikarnas Balıkçısı da çevresindeki bir grup entelektüelle birlikte Batı Anadolu uygarlıklarını modern döneme bağlama ve bu tutumdan bir tarih tezi yaratma mücadelesine girdi. Mademki Karya uygarlığının beşiği Halikarnas'ta Herodot'un hemşerisi olmuştu, bu mirası bir çeşit kültür reenkarnasyonuna çevirmeliydi. Böylece Türkiye'nin hâlâ tartışmakta olduğu kimlik ve aidiyet meselesine önemli bir katkı sağlayacaktı. Kısmi, bölgesel bir görüştü bu. Anadolu'daki katman katman kültür uygarlıklarının hepsini kapsamıyordu ama yine de bir model oluşturması bakımından önemliydi. Zaten Helenistik dönemle, Doğu Roma'yla iç içe geçmiş olan tarihimize bu gözle bakmak önemli katkılar sağlayabilirdi. Fatih'in Konstantinopolis'i aldıktan sonra Truva'ya gidip Hektor ve Aşil'in mezarlarını araması, Homeros'u orijinal metninden okuması bu kültür zenginliğinin en önemli işaretiydi.

Balıkçı bir yandan tarih tezi geliştirirken, bir yandan da Bodrum iklimine uygun yeni ağaçlar, tohumlar, bitkiler getiriyor, bunları özenle yeşertiyor, dünyaya kapalı kalmış olan küçük Bodrum kasabasının çehresini değiştiriyordu. Arkadaşlarıyla başlattığı ve adına "Mavi Yolculuk" denilen doğa ve kültür

turları bir geleneğe dönüşerek Bodrum'un en önemli turizm gelirlerinden biri olacaktı.

İmparatorluğun son dönemlerindeki tanınmış ailelerin çocukları kozmopolit bir kültüre sahipti. Birçok Avrupa dilinde okuyup yazmayı, Yunan filozoflarını, klasik edebiyatı, resmi, müziği iyi bilirlerdi. Cevat Şakir de bu zenginliğe sahip bir entelektüel olarak, birikimini coşkulu kişiliği ile birleştirerek Akdeniz'e unutulmaz bir "Merhaba" hediye etti.

Bu büyük entelektüel ve sanatçının anısı önünde saygıyla eğiliyorum.

Zülfü Livaneli
Ağustos 2023

ÖNSÖZ

Sabırlık Tarlakuşu Sürgün

Sabırlık vardır, güneşin ateş yağdırdığı iklimlerde biter. Anasının memesini tutup emen yavru gibi, toprakları kavrayan köklerinden, uçları süngülü dik yapraklarını salar. Cehennemde yanan ifrit gibi, on yıl alevlerde yavaş yavaş büyür ve güneşte parlayan bitkisel bir anıt olur. On yıllarca aldığı ışıqla sıcaklığı –bir kıymığını bile alıkoymadan– yeni bir kılıkta yine yaradılışa verir. Böylelikle, en yalın tanımıyla iyi insana benzer. Hayattan aldığını fazlasıyla gene yaşama verir.

Sabırlığın çiçeği, bir otomobil egzozunun “püf” demesiyle beli kırılan çitkırıldım bir menekşe çiçeği değildir. Sapı on-on beş metre boyunda dimdik bir direktir. Bu sapsar devî, ucuna doğru her yöne, sapsar tam çeyrek açıda dümdüz dallar salar, müzik notalarının do-re-mi’sini andıran bu dalların en aşağısındaki en uzun, bir yukarısındaki az kısa, onun üstündeki ise daha da kısa olarak yükselir. Her dalın üst tarafında, bir dizi sarı alev yanar. İşte sabırlığın mavilere yükselttiği koca şamdan! Sabırlık bu çiçekle on yıllarca yaradılıştan topladığını yine yaradılışa verir ve bütün canını bir çiçeğe verdiği için ölür. Ama öldüğü halde adı üç bin yıldan beri “ölümsüz”dür:

Athanato. Çiçeğin sapını keserler, çardağa direk yaparlar.

İtalya'da tarlakuşlarını hiç durmamacasına ötürmek için ateşle kıpkızıl kızartılmış topluiğne uçlarıyla cızz diye bir gözünü, cızz diye öteki gözünü yakarlar. İki gözü kör olan tarlakuşunu bir kafese koyarlar. Mavi, açık, duru göklere özgür uçmaya alışkın kuş, ilk önce gözlerini örttüğünü sandığı kapkara paçavrayı tırnaklarıyla paralamaya çabalar ve zavallı kendini bir kat daha yaralar. Karanlığın gözüne yapışanın bir paçavra, bir is ya da kurum değil, bir zindan gece olduğunu anlayınca, kanat hızıyla geceyi aşmaya, güne güneşe ulaşmaya çabalar. Çırpınır çırpınır, her kanat vuruşu katı kafese çarpar, acır, acır! Kara gece aşılmaz bir kara duvardır. Uçucu kanatlardan kat kat güçlü, iç hızıyla ötmeye koyulur, öter öter. Gecenin öte tarafında gönlünün gününü güneşini, nur âlemini yaratır. Yine o mavi göklerine çıkar, ta altında ufuklara kadar ıssızlaşan yeryüzüne pırl pırl pullar gibi renk renk civıltısını döker, döker. Allah esirgesin duramaz; çünkü durunca karanlık, ökseci kuşçunun kara parmak ve avuçları gibi varlığını kavramaya koyulur. Öter, öter, yaradılışa bütün canını, gönül cömertliğiyle harıl harıl döktükten sonra boynu bükük, şu darı dünyaya kör gözleri açık, aramızdan şükranla ayrılır. O da en kısa tanımıyla iyi insana benzer. Aldığı kadarını, hatta aldığından çoğunu dünyaya verir.

Bana "Dramatik bir başlangıçla başla" denildi. Ey okuyucu, senin için çalıştım, çabaladım; dramatik bir başlangıcı bir türlü beceremedim. Anlatacaklarım da dram yok değil, adamakıllısı var. Ama mutla-

ka dramatik bir başlangıç olsun diye başa bir şeyler yazmak; çocuğa istemediği bir ilacı içirmek için, ilaç bardağının kenarına reçel sürmeye benzer. Bense bu yazdıklarımı çocuk aldatmak için değil, insanlar dilerlerse okusunlar diye yazıyorum. Bu işte sabırlığın, tarlakuşunun biraz da insan kılığına girmesi var. İnsanlar dilerse okurlar; başka ne halt için yazı yazılır yahu?

Bana “Yazılarda bir aşk macerası olsun” denildi. “Eh, olsun” dedik. Aşk macerasını gerçekten yaşanmış bir hayat parçasının içine nasıl uydurup dokuyayım, diye düşündüm. “Sevda!” dedim, olmadı. Bir sevda macerasını düşünemediğim, tasarlayamadığım için değil, evvel Allah âlâsını uydururdum! Hem ben de insanım, sevmemiş olur muyum? Ama sabırlığın, tarlakuşunun ve insanın bu başa gelenlerini olduğu gibi yazıyorum.

Evet! Yaşamış olduğum bu hayat parçası sırasında, köşede bucakta, kendime, eş dosta ve herkese aynını dileyebileceğim, karşılıklı gönül bağışları gördümse, onları bu yazılara koyacağım.

Ara sıra başa gelen kazalar vardır; insanın başına taş düşer, başı ezilir, otomobil altında kalır, parçalanır, ölür. Bilinen kazalardır bunlar, insanı öldürür –sen sağ, ben selamet– sorun kalmaz. Bir de feleğin insana yükledikçe yüklediği karanlıklar ve ölümler vardır. Büyümekte olan bir sabırlığa, havada uçarak türküsünü söylemekte olan bir tarlakuşuna günün birinde durup dururken “Buyurun karakola” derler. Karakola gittiğini bilmez, karakol bir muamma, hem karanlık som bir muamma. Belki muamma sözünün aslında karanlık anlamı vardır. Çünkü ancak

karanlıkta hiçbir şey görünmez. Karakolda ona “İstiklal Mahkemesi’ne gideceksin” denir. Niçin İstiklal Mahkemesi’ne gittiğini bilmez, bu sefer mahkeme bir karanlıktır. İki jandarma ile kelepçeli olarak İstiklal Mahkemesi’ne sürüklenir. Mahkemenin bulduğu bir suç vardır, daha doğrusu mahkeme birçok şeyler arasında bir şeyi suç saymıştır. Olur a! Mahkeme istediğini suç sayar ve o suça da dilediği cezayı seçer! Sonunda cezanın idam olacağı anlaşılır. Sabırlık ve tarlakuşu, eller göğüste kavuşturulmuş idamı beklerler. “Sürgün edileceksin” denilir. Sürgün yeri Bodrum bir muammadır, bir karanlıktır. Sabırlık ve tarlakuşu bir otobüse kapanarak sürgünlük gurbetine çıkar. Ama işte apansızın karanlık kalmaz. Bu “Mavi Sürgün” yazısı bu işin nasıl olduğunu anlatacaktır. Ben şimdi kara günleriyle başlıyorum.

VALS DÜNYASI

Yeryüzünde savaşa son verecek olan Birinci Dünya Savaşı henüz bitmişti. Son savaş olacağı umulan İkinci Dünya Savaşı'na ise on sekiz-on dokuz yıl vardı. Zaten “Birinci”, “İkinci” Dünya Savaşı diye savaflara numara koymak boştu. Birinci Dünya Savaşı ile savaş başladı ve o savaş hâlâ bitmedi. Ne var ki, savaşın çeşitli safhaları arasında politika adamları yeşil masaların çevresine toplanarak birbirine, “Savaşa bitti diyelim mi?” deyip, “Haydi bitti diyelim” diyorlar ve tomar tomar kâğıtların üzerine basıyorlardı imzaları. Fakat savaş sinsi sinsi şurada burada devam ediyor, bir yavaşlama sonunda yine alevleniyor ve yine ortalığı sarıyordu. Ondan sonra yine masa başına geçiliyordu, yine büyük törenlerle imzalaşılıyordu. Herkes “Bitti! Bitti!” diye kendisini ve birbirini aldatıyordu. Ama ölüm kalım savaşı yine de alabildiğine bütün hızıyla sürüp gidiyordu. Durgunluk devirlerine barış deniliyor, soğuk savaş deniliyordu. Velhasıl uydur uydur ebegümeciydi.

Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce, artık fen bulacağını buldu, ondan sonra şaşılacak yepyeni keşifler ve icatların yapılamayacağı sanılıyordu. Sözelimi fen, “madde”nin ne olduğunu bulmuştu. “Madde nedir?” sorusunu Lavuaziye ve başkaları, “Madde ne çoğalır, ne azalır” diye cevaplıyorlardı. Maddeyi ta-